

КУЛЬТУРНЫЯ СУВЯЗІ БЕЛАРУСКАЙ І УКРАЇНСКАЙ ДЫЯСПАР (ПА МАТЭРЫЯЛАХ БЕЛАРУСКАЙ ЭМІГРАЦЫЙ ПЕРЫЁДЫКІ)

The article dwells upon the role of Belarusian and Ukrainian emigrant periodicals and their influence on public opinion. The research is based on materials of newspapers and magazines of the Belarusian diaspora during the post-war time. The aim of the article is to explore the place and the role of the press in the information war of that time. Among the numerous aspects of Belarusian diasporan life, one that will undoubtedly receive considerable attention from researchers is cultural ties of Belarusian and Ukrainian emigrants. The Ukrainian community and Ukrainian-language newspapers were remarkably responsive to the political awakening of the Belarusian people. The Ukrainian press devoted attention to Belarusians, especially when Belarusians became active politically. Indisputably, the Ukrainians were the first to recognize Belarusian political goals.

Уводзіны. Другая сусветная вайна паклала пачатак новай хвалі савецкай эміграцыі, якую даследчыкі называюць палітычнай. Ацаніць колькасць эмігрантаў ваеннай хвалі з Савецкага Саюза дастаткова складана. Некаторыя гісторыкі лічаць, што каля 2,5 млн. былых жыхароў еўрапейскай часткі СССР не вярнуліся на Бацькаўшчыну [1]. Даследчыца гісторыі эміграцыі Г. Сяргеева пасляваенную эміграцыйную хвалю называе трэцяй у XX стагоддзі. Пры вывучэнні працэсаў перасялення савецкіх грамадзян В. Брыгадзіна дадзеную хвалю называе другой па ліку, што не супярэчыць папярэдняму меркаванню. Пасляваенная эміграцыя масава пачала фарміравацца ў 1944 г. перад вызваленнем СССР ад нямецкіх акупантаў.

Культурныя сувязі беларускай і украінскай эміграцыі. Беларускімі і украінскімі эмігрантамі пасля вайны сталі розныя людзі. Разам з немцамі на Захад дабраахвотна выехалі прадстаўнікі беларускіх і украінскіх арганізацый калабарантаў, вайсковых фарміраванняў, якія былі створаныя акупантамі, супрацоўнікі германскіх адміністрацый. Акрамя таго, за час вайны ў ліку ваеннапалонных і «остарбайтэраў» за мяжой апынуліся сотні тысяч былых грамадзян Савецкага Саюза. Гэта ўдзельнікі такіх арганізацый, як Саюз беларускай моладзі, Беларуская краёвая абарона, частка святароў, вайскоўцы дывізіі СС «Галіччына» і іншыя аб'яднанні калабарантаў.

Большасць пасляваеннай эміграцыі баялася прымусовай рэпатрыяцыі ў Савецкі Саюз, дзе іх маглі асудзіць за супрацоўніцтва з немцамі ў час вайны. Прадстаўнікі савецкай эміграцыі былі размешчаныя ў лагерах для перамешчаных асобаў. Лагеры абазначаліся абрэвіятурай ДП (ці Ды-Пі) (DP – Displaced Person – перамешчаная асоба). У пасляваенны час беларускія эмігранты актыўна дзейнічалі ў Германіі і ЗША, арганізацыі беларусаў працавалі ў Аўстрыі, Англіі, Францыі, Італіі, меншая колькасць жыла ў Бельгіі, Даніі.

Асновай для атрымання статусу бежанца служыла дзяржаўная прыналежнасць, а не нацыянальнасць. Калі для бежанцаў з іншых

краін свету пытанне вызначэння дзяржавы не было складаным, то для беларусаў яно стала галоўным. Да канца 1947 г. беларуская эміграцыя ў Германіі была юрыдычна дыскрымінаваная. Нацыянальны прынцып аб'яднання эмігрантаў у лагеры для прымусовых перасяленцаў на беларусаў не распаўсюджваўся [2]. Нашых суайчыннікаў супрацоўнікі ЮНРРА прылічвалі ці да савецкіх грамадзян, калі яны паходзілі з усходніх абласцей БССР, ці да палякаў, калі чалавек нарадзіўся на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Менавіта таму дзейнасць беларусаў мела нелегальны характар, што адмоўна паўплывала на кансалідацыю эмігрантаў, частка якіх заставалася наогул пасіўнай.

Пра юрыдычную дыскрымінацыю беларускай дыяспары на Захадзе можна прачытаць шматлікія матэрыялы саміх эмігрантаў на старонках беларускага перыядычнага друку: «Беларуская новая эміграцыя на Амэрыканскай Зоне Нямеччыны знаходзіцца ня толькі што ў ня выразным, але й досыць парадаксальным становішчы. Ёй па сёння не прызнаецца права нацыянальнасці, не дазваляецца нават тварыць сваіх асобных нацыянальных лагэраў, падобна іншым нацыянальнасцям, а мусяць таму туляцца ў розьбітку, «кутам» па суседзях, – у той час, калі Амэрыканскі ўрад афіцыйна прызнае беларускі народ як нацыю,» – пісала газета «Беларускія навіны» [3]. Неабходна адзначыць, што з такой праблемай украінская дыяспара не сутыкнулася, што, безумоўна, узмацніла сувязі ўкраінцаў паміж сабой.

Пытанне з беларускімі лагерамі было вырашана ў 1947 г. Найбольш значныя беларускія цэнтры ў амерыканскай зоне акупацыі Германіі былі заснаваныя ў Рэгенсбургу, Міхельсдорфе, Розенгайме, у англійскай зоне функцыянавалі лагеры ў Ватэнштэце, Гановеры, Варбергу і інш. У французскай акупацыйнай зоне не было самастойных беларускіх ДП лагэраў, толькі ствараліся беларускія арганізацыі. Асноўныя украінскія лагеры размяшчаліся ў Мюнхене, Міттэнвальдзе, Рэгенбургу, Берхтэсгадзены.

З першых дзён знаходжання ў лагерах для прымусовых перасяленцаў на тэрыторыі Заходняй Германіі беларусы пачалі кансалідавацца і ствараць свае арганізацыі – дапамагавыя камітэты. Асноўную ўвагу камітэты спачатку надавалі паляпшэнню ўмоў утрымання ў лагерах, але паступова наладжвалася і культурнае жыццё беларусаў. Як беларускія, так і ўкраінскія эмігранты праходзілі складаны шлях адаптацыі, каб пачаць сваё жыццё ў новым і нязвыклым для іх сацыяльна-эканамічным і культурным асяродку. Пры гэтым яны намагаліся захаваць сваю нацыянальную ідэнтычнасць. Кансалідацыі беларускай дыяспары трэцяй хвалі эміграцыі перашкаджалі шматлікія спрэчкі асноўных палітычных цэнтраў беларусаў за мяжой, якія дзялілі ўладу паміж сабой.

У пасляваенны час эмігранцкая перыёдыка становіцца масавай. Пры фарміраванні трэцяй хвалі эміграцыі неабходнасць у перыядычным друку была выклікана патрэбай эмігрантаў у сродку выказвання сваіх поглядаў. Менавіта ўладзены перыяд адчулася патрэба ў падручніках і дапаможных матэрыялах для нацыянальных школ, неабходна было выдаваць навуковыя працы і творы беларускіх ці ўкраінскіх паэтаў і пісьменнікаў, што і рабілася на старонках друку. Газеты і часопісы таксама дапамагалі падтрымліваць кантакты паміж эмігрантамі, асвятляць іх дзейнасць і выказваць беларускія погляды на бягучыя палітычныя падзеі.

Часопіс «Вызваленне» ў адным са сваіх артыкулаў так акрэсліў мэты эмігранцкіх перыядычных выданняў: «Афіцыйнае заданне эміграцыйнай прэсы – інфармаваць беларускае грамадзянства аб падзеях на свеце і аб унутраным жыцці нашага эміграцыі. Неафіцыйнае – быць для чужынцаў паказчыкам нашага культурнага і нацыянальнага развіцця, нашай даспеласці» [4]. Сапраўды так, перыядычныя выданні ў эміграцыі мелі не толькі інфармацыйны характар, але яны злучалі эмігрантаў, аб'ядноўвалі іх, бо распаўсюджванні і пашырэнне газет і часопісаў вымагала кансалідацыі дыяспары. Беларускамоўныя эміграцыйныя выданні сталі новай гістарычнай крыніцай, бо эмігранты ў сваіх артыкулах рэагавалі на падзеі ў свеце, Савецкім Саюзе, яны выказвалі часам цалкам іншыя меркаванні, чым ацэнкі на радзіме. Для больш поўнага і пашыранага даследавання гэтага пытання гісторыкі цяпер могуць карыстацца такімі матэрыяламі. Аднак неабходна падкрэсліць, што пры ўжыванні перыёдыкі эмігрантаў патрабуецца крытычны падыход да матэрыялаў прэсы дыяспары.

Неабходна падкрэсліць, што ўкраінскія газеты і часопісы пасляваеннай эміграцыі былі значна шырэйшымі па тэматычных накірунках, што звязана з больш працяглай гісторыяй вы-

дання ўкраінскай перыёдыкі за мяжой. Першая газета за мяжой на ўкраінскай мове была выдана ў 1868 г. у ЗША і мела назву «Веснік Аляскі» [5]. Большая па колькасці ўкраінская дыяспара мела шырэйшае кола чытачоў, што абумовіла і вялікія накладкі некаторых ўкраінскіх газет і часопісаў. Аднак агульнай рысай для беларускай і ўкраінскай эмігранцкай прэсы стаў непрацяглы выхад большасці перыядычных выданняў, якія звычайна не прыносілі прыбытак ад рэкламы.

На старонках беларускай перыёдыкі часта друкаваліся матэрыялы пра культурнае супрацоўніцтва беларускай і ўкраінскай дыяспары. Наогул, мяркуючы па матэрыялах прэсы, можна зрабіць выснову, што менавіта з украінцамі склаліся найбольш шчыльныя стасункі і ўзаемасувязі беларускіх эмігрантаў. Дадзеная тэматыка культурных адносін прадстаўнікоў дыяспары з'яўляецца актуальнай, перспектыўнай і яшчэ далёка не цалкам распрацаванай. Неабходна адзначыць, што ўзаемадзеянне беларускай і ўкраінскай эміграцыі на сённяшні дзень актыўна вывучаецца ўкраінскімі гісторыкамі.

Адна з найбольш папулярных і пашыраных беларускіх газет на эміграцыі «Бацькаўшчына» неаднаразова спасылалася на ўкраінскую прэсу. Часам друкаваліся вельмі цікавыя і каштоўныя матэрыялы. Напрыклад, артыкул «Сустрэчы з Янкам Купалам» [6] з'яўляецца ўспамінамі ўкраінскага пісьменніка Т. Масэні. Артыкул пра Купалу газета «Бацькаўшчына» перадрукавала з ўкраінскага часопіса «Новыя Дні», што выходзіў у Таронта (Канадзе). Выдаўцы газеты прадставілі ўкраінскага паэта як асабістага сябра Купалы і перакладчыка яго вершаў. У артыкуле змешчаны ліст Янкі Купалы да Т. Масэні: «Дарагі Тэрэню Германавіч! Ліст Ваш ад 28.01 атрымаў і шчыра дзякую за памяць. Вашу прапазіцыю затрымаў у Харкаве, каб там уладзіць з таварышамі перакладальнікамі вечар маіх паэзіяў – ўкраінскага тому, – ніяк не выканаць. Самі разумееце, што больш трох месяцаў, як я выехаў з хаты і гэта мяне што хвіліны падганяе шыбей дастаць да Менску». Цёплыя словы ўкраінскага пісьменніка не толькі пра Купалу, але і пра Уладзіслава Францаўну (жонку паэта): «Хутка пасля вайны прыйшоў першы ліст ад Уладзіславы Францаўны. Мяне зноў уразіў, бо вялікімі літарамі надрукаваны на канверце штамп «Музей Янкі Купалы»... Яна ўзварушліва і палка працягвала жыць ягоным жыццём.» Дадзеныя ўспаміны ўкраінскага літаратара сталі каштоўнымі матэрыяламі для даследавання біяграфіі Янкі Купалы.

Часам аўтары беларускіх эмігранцкіх перыядычных выданняў ставілі ў прыклад ўкраінскую прэсу дыяспары. Па прычыне перасцярогі эмігрантаў за сваё жыццё яны не падпісвалі матэрыялы сапраўднымі прозвішчамі. На старонках

пасляваеннага друку эміграцыі сустракаюцца толькі рознага кшталту псеўданімы: Іван Спадзявайла, Тутэйшы, Сведка, Лесавы, Ліцьвін-Гудас-Крэвас, Віндзішбэгердорскі, Выгнанец ці проста М. Л. Аднак самі выдаўцы псеўданімы называлі «благім звычайам» і пісалі: «Калі мы прыгледзімся да прэсы ўкраінскай, то пад артыкуламі, а нават дробнымі зацемкамі фігурыруюць там амаль заўсёды сапраўдныя прозвішчы іхных аўтараў. Калі ж узяць у рукі беларускія газеты, то там чытач амаль не знойдзе ніводнага сапраўднага прозвішча, хоць, скажам, усе беларусы, што пішуць і што могуць пісаць, яму асабіста вядомыя» [7]. Адсутнасць сапраўдных прозвішчаў рэдактараў і аўтараў на старонках прэсы робіць дастаткова складанай справай вывучэнне і аналіз выданняў. Узнавіць сапраўдныя прозвішчы дапамагаюць толькі дзённікі і ўспаміны беларускіх эмігрантаў.

У 1946 г. пачаў выходзіць літаратурна-мастацкі часопіс на беларускай мове «Шыпшына» – орган літаратурнага згуртавання «Шыпшына». Часопіс складаўся з вершаў, аповедаў, замалёвак, таму няма нічога дзіўнага, што пра яго пісалі станоўчыя водгукі нават украінскія эмігранцкія выданні. Напрыклад, украінская газета «Наша пошта» (з англійскай зоны акупацыі Германіі, г. Гайдэнаў) змясціла ў сваім нумары ад 22.12.1946 г. вялікі артыкул «Беларусь – мая шыпшына», што быў прысвечаны літаратурнаму згуртаванню «Шыпшына»: «Назва часопісу цалкам адпавядае ягонаму зместу, – ягоныя друкаваныя старонкі быццам сапраўды пахнуць Беларуссю».

На старонках «Шыпшыны» вельмі часта сустракаліся шматлікія пераклады ўкраінскіх аўтараў на беларускую мову. Напрыклад, пры

аднаўленні дзейнасці часопіса ў Амерыцы аўтары пазначылі: «Сустрэнутыя вельмі цёпла ня толькі нашым грамадствам, але і іншанацыянальным, у першую чаргу – украінскім, мы таксама хацелі-б думаць, што нашая сыціплая праца і надалей ня пройдзе бясьледна» [8].

Высновы. Неабходна адзначыць асабліва шчыльныя стасункі беларусаў і ўкраінцаў у розных краінах свету, што абумоўлена падобнай мовай і культурай прадстаўнікоў гэтых народаў ды агульнымі палітычнымі поглядамі. Менавіта самі эмігранты падкрэсліваюць, што падобныя мовы (украінская і беларуская) спрыялі як асабістаму сяброўству, так і культурнаму супрацоўніцтву. Акрамя таго, прадстаўнікі дыяспар пазначаюць, што іх аб'яднанне за мяжой звязана з агульнай гісторыяй, асаблівую ўвагу яны аддаюць працэсу фарміравання асобных беларускага і ўкраінскага народа ў Вялікім княстве Літоўскім.

Літаратура

1. Субтельний, О. Україна: історія / О. Субтельний. – Київ: Либідь, 1992. – С. 214.
2. Бригадина, О. В. Начальный этап формирования послевоенной эмиграции белорусов (1944-1947) / О. В. Бригадина // 55 гадоў Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне: матэрыялы навукова-тэарэтычнага канф. 4–5 мая 2000 г. Ч. I. – Мінск: БДПУ ім. Максіма Танка, 2000. – С. 90.
3. Беларускія навіны. – 1945. – 25 снежня.
4. Вызваленне. – 1948. – № 2–3.
5. Лазебник, С. Зарубіжні ўкраінці / С. Лазебник. – Київ: Україна, 1991. – С. 252.
6. Бацькаўшчына. – 1953. – № 5–6.
7. Бацькаўшчына. – 1950. – № 8.
8. Шыпшына. – 1950. – № 8.